

Dies jump'éelal
ba'alo'ob jach k'a'ana'an
tu yóo'lal le **Cámara
de Diputados.**

U yóoxtéén u beeta'ala'

Dies jump'éelal
ba'alo'ob jach k'a'ana'an
tu yóo'lal le **Cámara
de Diputados.**

U yóoxtéén u beeta'ala'

CÁMARA DE
DIPUTADOS
LXV LEGISLATURA

Dies jump'éeelal ba'alo'ob jach k'a'ana'an tu yóo'lal le Cámara de Diputados.

U yóoxtéen u beeta'ala'

U jóok'sa'al u yoochel le ju'una' ma' cha'abani', le beet-ike', ku beetik u yantal si'ipil yóok'lal ba'ax jets'a'an ichil u nu'ukil u kaláanta'al u páajtalil máax meyajtik wa ba'ax.

Ma' táan u cha'abal u jóok'sa'al u yoochel junjaats wa u túulisil le meyajá', wa ma' yáax táanil k'áata'an ti' máax ti'alinitk u ISBNil.

Máax beet u patjo'olt u boonil yáax wáal yéetel ichil:
Ana Isabel Aguirre Salmones

Ts'alabju'unta'ab, beeta'ab u meyajil ti'al u jóok'sa'al u díijitalil yéetel u tsoolil ti'al u jóok'sa'al u pik'il ju'unil u yáax wáalil yéetel le yano'ob ichilo':
Boutique Studio

U LXIV Mola'ayil A'almajt'aan

MÚUCH'KAB JO'OLPÓOP

Dip. Santiago Creel Miranda
Xjo'olbesajil

Dip. Karla Yuritzi Almazán Burgos
Dip. Noemí Berenice Luna Ayala
Dip. Marcela Guerra Castillo
U ka'a nojk'abilo'ob jo'olpóop

Dip. Brenda Espinoza Lopez
Dip. Sarai Núñez Cerón
Dip. Fuensanta Guadalupe Guerrero Esquivel
Dip. María del Carmen Pinete Vargas
Dip. Magdalena del Socorro Núñez Monreal
Dip. Jessica Ortega de la Cruz
Dip. Maria Macarena Chávez Flores
Ajno'ojk'abilo'ob

Mtro. Héctor Castillo Huertero Mendoza
Secretario Técnico

U MÚUCH'TAMBAL U JO'OLBESAJ MEYAJIL U MÚUCH'KAB ALMEJENIL

Dip. Moisés Ignacio Mier Velazco
U jo'olpóopil yéetel máax jo'olbesik u
meyajil u Múuch'kab Almejenil MORENA

Dip. Jorge Romero Herrera
Máax jo'olbesik u meyajil u Múuch'kab
Almejenil PAN

**U MÚUCH'TAMBAL
U JO'OLBESAJ
MEYAJIL U
MÚUCH'KAB
ALMEJENIL**

Dip. Rubén Ignacio Moreira Valdez
Máax jo'olbesik u meyajil u Múuch'kab
Almejenil PRI

Dip. Carlos Alberto Puente Salas
Máax jo'olbesik u meyajil u Múuch'kab
Almejenil PVEM

Dip. Alberto Anaya Gutiérrez
Máax jo'olbesik u meyajil u Múuch'kab
Almejenil PT

Dip. Jorge Álvarez Máynez
Máax jo'olbesik u meyajil u Múuch'kab
Almejenil MC

Dip. Luis Angel Xariel Espinosa Cházaro
Máax jo'olbesik u meyajil u Múuch'kab
Almejenil PRD

Mtro. José Omar Sánchez Molina
Secretario Ejecutivo

YÁAX MOLA'AYIL

Mtra. Graciela Báez Ricárdez
Yáax xno'ojk'abil

Lic. Hugo Christian Rosas de León
U jno'oj k'abil u Meyajil Almejenil

Lic. Juan Carlos Cummings García
U jno'oj k'abil u Meyajil u Tsolmeyaj yéetel
Tsoltaak'in

Ba'ax yaan te ju'una'

- 09 U tsoolil ba'axi'
- 15 1. Ba'axtéen k'a'ana'an u yantal diputadas yéetel diputados
- 18 2. Ba'ax déerechos, ba'ax k'ubéenta'an ti'ob u beeto'ob yéetel ba'ax meyajó'ob jets'a'an ti'al u beet le diputadas yéetel le diputadooso'.
- 22 3. Bix u yéeya'al yéetel beka'aj k'iin ku xáantal u beetik u diputadail wa u dipodoil juntúul wíinik.
- 25 4. Bix u yéeyaj wáaj u votar le k diputada'ob yéetel k Diputado'obo'.
- 27 5. Bix je'el in wojéeltik máax in diputada wa diputadoe', yéetel bix je'el in kaxantike'
- 29 6. Bix u óorganisaartikubáaj le diputada yéetel diputado'ob ti'al u meyajó'obo'
- 33 7. Bix u beeta'al le a'almajt'aan wa leeyo'
- 35 8. Ba'axten k'a'ap'éel *cámara* yaan te *Cóngreso*
- 39 9. Yaan t'aano'ob jach suuk u ya'alik le máaxo'ob yano'ob te *Cámara*, tu súutukil tsikbal tu yóo'lal meyajó', ba'ax u k'áat u ya'alej
- 42 10. Ba'axo'ob táan u taal u beetik le *Cámara de diputados*.
- 53 U ts'ook t'aanil
- 57 T'aano'ob yéetel Ba'ax u k'áat ya'alo'ob

U tsoolil ba'axi'

Le u jaats ba'alo'oba', tuukulo'ob tu yóo'lal le Cámara de Diputados wey Méxicoe', uti'al u tso'olol yéetel t'aano'ob séeba'an u na'ata'al ba'axi' yéetel ba'ax meyajil ku beetiko'ob.

Jach dyos bo'otik ti' José Omar Sánchez Molina, u secretaryo éejekutivo ti' le Junta de Coordinación política, tumeen leti' beet u yáax ts'íibil le ju'una', ba'ale', beey xan ti' le máaxo'ob áanto'on yéetel tu tsol xikinto'ob le Secretarya General andrea gonzalez Somellera, Mariana Carbó Berlanga yéetel Rosa María Galindo Suárez, tu yóo'lal u meyajjo'ob te edisyona'.

Kek ts'íiboltik ka meyajnak yéetel ka u yajs u yóol máak, tumeen le bix je'el u kuxtatik u kajnaalil máak, yéetel u k'áatik ka chíimpolta'ake', je'el u béeytale', wa u k'ajóol máak u mola'ayilo'ob kaaj.

Le unaj a wojéeltiko'

Ichil tuláakal u noj lu'umil Méxicoe' ku meyaj u yóox jaatsil jala'ach: **U Nojpáajtalilo'ob Jala'ach, A'almajt'aan** yéetel **P'iis Óolal**.

Tu mola'ayil Noj Jala'ache', táaka'an máax beetik u jala'achil u noj lu'umil México, máax ku yáantikubáaj ti' u no'ojk'abil meyajob noj lu'um, beyxan uláak' u meyajnáalilo'ob u molayilo'ob kaaj, yéetel máaxo'ob beetik u mola'ayilo'ob Jala'ach. Leti' ilik ka **beeta'ak** ba'ax tukulta'al u meyajta'al yéetel u nu'ukbesajilo'ob jala'ach, je'el bix: u beeta'al najilo'ob xook, u bo'ota'al ajka'ansajo'ob, u beeta'al yéetel u k'uba'al u áanalte'ilo'ob xook.

U mola'ayil **A'almajt'aane'** kaja'an tu puksi'ik'al Suprema Corte de Justicia, Tribunales Colegiados yéetel Juzgados, ichil uláak' mola'ayo'ob, ts'o'okole' u meyajé' leti' u **jets'ik** ba'ax no'ojan yanik je'el bix a'alanil unaj u yúuchul ichil a'almajt'aan yéetel noj a'almajt'aan.

U mola'ayil **P'iis Óolale'**, kuxa'an tumen Congreso de la Unión, ts'o'okole' ti' le je'elo' jóok'sa'an ka'a jaats ti', wa Cámaras: u ti'al pat a'alamajt'aano'ob yéetel jets' a'almajt'aano'ob. Leti'e' máaxo'ob chíikbesik kaaj, yéetel noj meyaj ku beetike' leti' u patjo'oltik a'almajt'aano'ob.

Tu noj lu'umil Méxicoe' jóok'sa'an 300 u jaatsilo'ob kaaj, ba'ale' úuchik u ja'atsale' yanchaj u yáax ch'a'anukta'al jaytúul kajnáalo'ob yaan, tak ka'aj k'aaba'inta'ab distriitoo éelektoraal. A wotoch yéetel múuch' kajtalil tu'ux yaneche' méek'a'anob ti' jump'éel distriitoo éelektoraal, ts'o'okole' yaan juntúul xpat a'almajt'aan wa jpat a'almajt'aan chíikbkesik, chéen ba'ale', ti'al u béeytal u beetike', yáax táanile' k'a'abéet u yéeya'al ti' yéeytambal.

Izquierda o derecha

A wojel wáaj u tuukulil derecha yéetel izquierda ku k'a'abéetkunsa'al kéen t'aanak máak yóok'lal poliitika'e' ch'a'aban ti' u ba'ateltáambalil Revolución Francesa.

Chúun yéetel ba'ax k'ajólta'ab beey Asamblea Constituyente yanchaj tu ja'abil 1972. Ti' Parlamentoe' oka'an ka'a jaatso'ob kúulpach yaniko'ob: girondinos yéetel jacobinos. Tu **xno'ojil -derecha-** jala'ache' ku kutsal ka'ach girondinos, máaxo'ob chíikbesik, ich poliitikáa, u ayik'al wíinikil Francia, le mu'uk'an óolo'obo', le jeets'el u yóolo'ob ti' úuchben tuukulo'ob ti'al u yutsil u ajawilo'ob lu'um.

Tu **xts'íikil -izquierda-** jala'ache' kukíinsa'ab jacobinos, leti'e' máaxo'ob naats' yanik ti' máaxo'ob yaan taak'in, le yaanal bix u tuukulo'ob yéetel le ku tukulta'al utsil kuxliko'ob ti' jump'éeel noj lu'umil.

Walkila' ts'o'ok a wojéeltik, kéen a wu'uy u t'aanil **derecha -xno'ojil-** táan u ch'a'achibta'al tuukulo'ob úuch je'ets'eko'ob, yéetel kéen a'alak **izquierda -xts'íike'-** leti'e' máaxo'ob tukultik túumben ba'alo'ob yéetel k'eexil tuukulo'ob.

Ba'ax k'iin ku beeta'al múuch' tsikbal tu U Mola'ayil Pat A'almajt'aano'ob

U Mola'ayil Pat A'almajt'aano'ob, wa Cámara de Diputados, u jóok'smaj ka'a jaats k'iinilo'ob meyaj k'aaba'inta'an sesiones ordinarias, lalaj ja'ab: tu yáax k'iinil febrero tak 30 ti' abril.

Ti' le uláak' u jaatsil k'iino'obe' k'ajólta'ab beey u jaats k'iinil **je'elil**, wa **receso**, tu'ux ku beeta'al u jejeláasil a'almajt'aanil meyajo'ob tumen u múuch'kabil Comisión Permanente (tu'ux táaka'an Pat A'almajt'aano'ob yéetel Jets'A'almajt'aano'ob). Ti'al u jats k'iinilo'ob ke'elile', ku much'kubáaj meyaj U Mola'ayil Pat A'almajt'aano'ob, yéetel ti'al u k'iinilo'ob yáax k'iine' ku much'kubáaj meyaj U Mola'ayil Jets' A'almajt'aano'ob. Lela' beey u beeta'alo' ti'al u cha'abal u meyaj léejisladooro'ob ti' jaats kaaj ku chíikbesiko'ob yéetel ti'al xan u máan u yu'ubo'ob ba'ax k'a'abéet ti' kaaj.

Ichil k-kuxtal sáansamale' yaan to'on jejeláas ba'alo'ob ku páajtal k-k'a'abéetkunsik ti'al kba'atel yóok'lal ba'ax k'a'anan kti'al wa ti'al k-a'alik ba'ax ktukultik: le kéen kmuch'ikbáaj yéetel k-éet kajtalo'obe', tu múuch'kabil taatatsilo'ob ti' le najil xooko'obo' wa ti' máaxo'ob jo'olbesik meyaj ichil u kéet báaxalil kóochak' wóol yaan ti' jump'éel kúuchil báaxal, ichil uláak' kúuchilo'ob.

Ti'al túun u ts'aatáanta'al talamilo'ob loobiltik tuláakal jump'éel kaaje', jach ma' táan u páajtal u laj táakbesa'al kaaj ichil tsikbalil ku yantal tu yóok'lal, óoli' mix tu yutstal u táakbesa'al jach tuláakal máax táaka'an ichil jump'éel kaaj, wa ka táakbesa'ak tuláakal baatsil yaan. Yáax talamil kun yantale', leti' u béeytal u beeta'al ka laj múuch'uko'ob; u ka'ap'éele', u yantal u súutukil ti'al u láaj t'aan máak; u yóoxp'éele', u yutstal u je'ets'el jump'éelili' tuukul.

U jach utsil ba'ale', kéen yanak jump'éel talamile' leti' ka béeyak u láaj táakpajal máak ti'al u je'ets'el ba'ax kun beetbil. Chéen tukulte, ka wilik wáaj bix je'el u yúuchul ba'al wa ka k'uchuk táakpajal kex 50 wa 60 miyoonesil maak ti'al u tsikbalta'al bix je'el u k'éexel yéetel u ma'alobkúunsa'al ti' u nu'ukbesajil xook te'e noj lu'uma', míin ma' táan u ts'o'okol tsikbal, ts'o'okole', jach xa'ak'tan kéen úuchuk, ma' wáaj.

Beora', tukult je'el bix ts'o'ok u beeta'al u tsikbalil yóok'lal xooke', yaan xan tsikbalta'al je'el ba'axak uláak' ba'al ka taalak ta poole': bajux patano'ob unaj u bo'otchajal, bix unaj u ts'a'abal u nu'ukil meyaj sáasil te'e noj lu'uma', u jejeláasil talamo'ob yaan ti'al u yantal ja' ti' kaaj, páajtalil yaan ti' ajmeyajo'ob ti'al u bo'ota'al áaguinaldoo ti'ob, ba'ax jets'a'an unaj u beetik ajk'atuno'ob ti'al u kaláantik kaaj yéetel le noj lu'umila', ichil jayp'éel ba'alo'ob.

Ba'ale' leti' u beelal yaan xpat a'almajt'aano'ob yéetel jpat a'al-majt'aano'ob, ti'al u chíikbesiko'ob k-tuukul le kéen jo'op'ok u je'ets'el a'almajt'aano'ob yéetel belbest'aano'ob, je'el bix u jets' t'aanil ba'ax ku páajtal u beeta'al yéetel ba'ax ma', ti' jump'éeel báaxal; tumen leti'e ba'ax kun wojik k-beel ti'al k-ilik ba'ax je'el u páajtal u beeta'al, bixij, ba'ax k'iin yéetel tu'ux, ti' je'el ba'axak ba'al yaan u yil yéetel k-kuxtal.

Ba'axten túun k'a'anano'ob ti'al u kuxtal kaaj. Tumen ku ye'esik ba'ax u k'áat óoltik kaaj. U na'atmaja' le noj lu'uma' jatsa'an ichil 300 u xéexet'aj, yóok'lal jaytúul kajnáalo'ob yaan, le túune' ku k'aaba'tik beey distrito éelektoral. A wotoch yéetel a múuch' kajtalile' táakbesa'an ichil jump'éeel distrito éelektotal, le beetik túune', leti' ba'ax chíikbesik le tu'ux nuup'ul kaaj tu táan le noj lu'uma'. Te'e distriito túuno' yaan juntúul díiputaada wa díipitado beetik u chíikpajal, kéen méek'tanta'ak tumen jump'éeel múuch'kabil wa kéen u béeykuns u chíikbes u k'aaba' tu juunal ti'al u páajtal u yéeya'al ichil jump'éeel yéeytambal.

Yáax meyaj

K'áatchi'ibt yéetel xak'alt máax u ajpat a'almajt'aanil u jatsaljaats tu'ux yaan a wotocho' yéetel a múuch'kajtalil. Wa ka béeyake', il a wil a náats'al tu Kúuchil U Yáanta'al Kaaj, ts'o'okole' k'áat a wu'uy tu yóok'lal máax ku meyaji' yéetel ba'ax u tuukul meyaj.

Beyxan yéetel ba'ax ts'a'aban ti' u INEe' máake', ku páajtal a kaxtik je'el máaxak xpat a'almajt'aan wa jpat a'almajt'aan, le kéen a xak'alt le kúuchila':

2

**Ba'ax déerechos, ba'ax k'ubéenta'an
ti'ob u beeto'ob yéetel ba'ax meyajo'ob
jets'a'an ti'al u beet le diputadas
yéetel le diputadoso'**

Ko'one'ex káajal yéetel u páajtalil wa u déerecho'ob: Le yáax déerecho yaan ti' diputada yéetel diputado'obe', leti' u béeytal u éejentiko'ob wa u beetiko'ob le protesta ikil u k'amiko'ob le meyajo'.

U k'a'ap'éele', u béeykuntiko'ob le u páajtalil u t'aano'ob yéetel jáalk'abilo'; Tumeene' u t'aano'ob, yéetel u tuukulo'obe', nu'ukulo'ob ti'al u yilik u k'exiko'ob u tuukul uláak' máako'ob tu yóo'lal ba'ax ku yiliko'ob uts, wa je'el u taasik loobile', wa beey xan je'el u péech'óolale'.

Le u jáalk'ab t'aano'obo', láak'inta'an tumeen le ku k'aaba'tik *fuero parlamentario*, le je'ela' u k'áat u ya'ale', ma' tu béeytal u k'e'eylo'ob, wa ma' tu béeytal u ma'akal u chi'ob ka'alik táan u t'aano'ob te tribuna, wa u aktáan u yéet meyajo' obo', kex túun ma' u éejenta'al u tuukulo'ob.

U yóoxp'éele' déerecho jach k'a'anane', leti' u páajtal u much'kuba'obo', tumeene' le je'ela' ku cha'ik ti'ob u nupik u muuk'o'ob, wa u múul beetiko'ob ba'ax ku ts'íiboltiko'ob. Tuláakal u diputado'ob jump'éele' páartidoe', ku ya'ala'al ti' *grupo parlamentario*, yéetele', múulmeyaj ku beetiko'ob ti'al u tokiko'ob ba'ax ku tukultiko'ob. Le je'ela' bey u yúuchul, ikil keet u tuukulo'ob.

K'iin juntúul *diputado* ku k'uchul tu juunal te *Cámarao'*, ma' tu yóo'lal mix jump'éele' *partidoe'*, yaan u ya'alal ti'e *diputado independiente*; k'iin juntúul ku k'uchul tu yóo'lal jump'éele' *partido* wa u múuch' *partidos*, ba'ale', ku luk'sikubáaj ichilo'obe', le je'el túuna' yaan u ya'ala'al ti'e *diputado* mina'an u *partido*.

Tu ts'ooke', uláak' páajtalil yaan ti'obe, leti' u k'amiko'ob taak'in ti'al u beetik u meyajo'ob bey le máaxo'ob kun t'aano'ob tu yóo'lal kaajo', le taak'ina' unaj uti'al u meyajo'ob te *Cámarao'*, ba'ale', beey xan ti'al le uláak' kúuchul tu'ux ku meyajo'obo', le tu'ux ku k'amiko'ob yéetel ku ts'aatáantiko'ob kajnáalo'obo'. Tu yóo'lal u meyajo'obo' ku ts'aabal ti'ob jump'éeel bo'olil ku k'aaba'tik "dieta"

Je'ex máaxak máakile', k'iin yaan páajtalilo'ob ichil u meyaje', ku taal xan k'ubeno'ob wa ba'axo'ob jach unaj u beetik.

U beetiko'ob mantats' u meyajo'ob, táanili' u kaxantiko'ob ba'ax ma'alob ti'al tuláakal Méxicoe' yéetel ma' u k'a'abéet-kunsik u kaargo'ob chéen ti'al u ayik'altalo'ob, beey xan, unaj u beetiko'ob yéetel tsikbe'enil bey ki'iki'oolil.

Le diputado'obo' ma'atech u ts'aabal yaanal taak'in u meyajto'ob, chéen le ti'al le najo'ob tu'ux ku ts'aatáantiko'ob kajnáalo'obo', wa *casas de gestión*. Ba'ax je'el u béeytal u beetiko'obe' u chúukbesiko'ob tuláakal ba'ax k'a'abéet ti'al ka ts'aabak áantjilo'ob ti' le máax yóo'lal ku t'aano'obo' wa u *representados*.

Wa juntúul *diputada* wa *diputado* ku beetik ba'al ma'a nu'uka'an wa *corrupción*, le u Comitejil *Ética* ti' le *Cámara de diputados* je'el u béeytal u xak'altiko'ob le ba'ax úucho' ti'al u jets'i'iko'ob u si'ipilij, je'el bix k'eyajil, u luk'sa'alo'ob ti' le múuch' meyaj wa *comisión*, wa comité tu'ux yano'obo', wa beey xané', u xu'ulul u bo'ota'al u *dietao'*.

Ichil le meyajó'ob jach k'a'ana'an u beetik le *diputada* yéetel *diputado'obo'*, ti' yaan le u jaatso'oba': (1) U paklan tsikbal-tiko'ob yéetel u botaartiko'ob tuukulo'ob ti'al a'almajt'aano'ob tu yóo'lal ba'axo'ob, noj talamilo'ob táan u máansik u noj lu'umil México; (2) U éejentiko'ob le beka'aj taak'in ken u xup noj jala'acho', yéetele', (3) U kaláantiko'ob beka'aj ba'al ku ma'anal, le je'ela', u k'áat u ya'ale', unaj u jach ts'aataantiko'ob bix u k'a'abéetkúunsik le taak'in le noj jala'acho'.

Le ts'aataantajilo', ku beeta'al tumeen *diputada* yéetel *diputado'ob*, yéetel nu'ukulo'ob ti'al *fiscalización* yéetel ti'al u sáask'ale'enkúunsik u xuupo'ob.

Ti'al u beetik u meyajó'obe' jach k'a'abéet le paklan tsikbalo', u núukiko'ob tuukulo'ob ku ya'ala'al tu táano'ob, tu táan kajnáalo'ob, tánili' u yiliko'ob wa ku núupikuba'ob wa ku jatsikuba'ob, wa ku keettal tuukul wa ma'.

U Ka'ap'éel Meyaj

Yéetel a wéet láak'e', tsikbalte'ex wa k'a'abéet uláak' déerechos ti'al le *diputado'* yéetel *diputado'obo'* wa chéen yéetel le yaan ti'ob walk-ila', wa beey xane', unaj u luk'sa'al wa jayp'éel ti' le yano'.

Yéetel QR oojkech a xak'alt jaytúul *diputada'ob* yéetel *diputado'ob* yaan ti' lálalaj *grupo parlamentario* yéetel, jaytúul *diputada* yéetel *diputado independiente* wa mina'an u *partido*, yano'ob walkil te *legislaturo'*.

3

Láalaj ba'ax k'iin ku yéeya'al
yéetel beka'aj ku xáantal le
diputada yéetel *diputado*'ob
ti' u meyajó'obo'

U beetikubáaj *diputada* wa *diputado* máake' bey jump'éel siibale', ba'ale' jach noj k'uben meyaj. Le noj k'uben meyajo' ku taale', tumeen tuláakal ba'ax ku ch'a'at'anta'ale' ku lúubul u yutsil wa u k'aasil tu yóok'ol k kuxtal sáansamal.

Ka'ach úuchile', chéen ku béeytal u yéeya'al máaxo'ob ayk'alo'ob, yaan u muuk'o'ob ichil aj k'atuno'ob wa ichil iglesia. Le u súutul juntúul máak ku t'aan tu yóo'lal kaaj wa *representateo'*, ka'achile' jump'éel ba'al chéen ku béeytal u beetik wa jaytúuli', tumeene' le meyaja' ti'al tak kéen kíimik máak ka'achil. Uláak'e', ka'achile' ku béeytal tak u p'a'atal le meyaj ti' u paalal máako'. Le ba'alo'ob beya', tu beetaj u ja'atsal kaaj yéetele' ma' xan tu cha'aj u jóok'ol táanil kajnáalo'obi'.

Tak ka máan le ja'abo'obo', ka a'alabe', ti'al u k'e'exel le máaxo'ob yaan le kuuchil ti'oba', le beka'aj k'iin kéen u beeto'ob le meyajo' unaj u je'et'sel chéen ti'al wa jayp'éel k'iin. Le *diputada* yéetel *diputado'ob* túuno', 3 años ku xáantalo'ob te meyajo'; ba'ale' tu ja'abil 2014 mokt'anta'abe', lálalaj *diputado* wa *diputadae'*, je'el u béeytal u ka' báaxal ti'al u ka' beetikubáaj *diputado'* wa *diputada* kex kanpáake', le je'ela', ku taal u ts'aik tak 12 ja'abo'ob ku béeytal u beetiko'ob le meyajo'.

Le ba'alo'ob beya', ku ts'aik u páajtalil ti' kajnáalo'ob u yáantiko'ob wa u k'exiko'ob u tuukulo'ob tu yóo'lal le *diputado'obo'*, le je'ela', je'el bix kéen u yilo'ob u beetik u meyajo'obe'. Uláak'e' ku taasik jets'eknakil ichil bix u bin u meyajil le beet a'almajt'aano'obo', ba'ale' beey xan ku ts'aik u páajtalil u patjo'olta'al tu beelil yéetel u beeta'al wa u k'e'exel le a'almajt'aano'ob, ti'al náach' k'iino'.

Te k'iino'oba', je'el ma'axak kajnaalile' yaan déerecho ti', ti'al ka yéeya'ak bey *representante* ti' jump'éeel kaaje', le je'ela' ku béeytal, tu yéetel bix tsola'anil yéetel jatsa'anil ichil *distritos electorales* tuláakal u noj lu'umil México, yéetel uláak'e' tu yoo'lal bix u ketlan báaxal le partido politiko'obo'.

Wey Méxicoe', le máax unaj u yilik ka úuchuk le yéeytáambalo', leti' le Instituto Nacional Electoral (INE)

U yóoxp'éeel meyaj

Ichil le noj a'almajt'aan wa Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos, kaxant ba'ax u jela'anil ichil juntúul máak (persona)yéetel juntúul kajnaal(ciudadano). Ilawil ba'ax k'a'abéet ti'al u beetik u diputado'il wa máax, chéen u máaktale' wa kajnaal, yéetele', ti' le ba'axo'ob ku k'áatal wa requisitoso', je'el wáaj a k'exik wa ba'ax ti', ti'al ka béeyak u ya'abtal máak táakpajal ti'al yéeybil wa *candidatose'*.

Te QR te kabala', ku béeytal a wokol a xak'alt le noj a'almajt'aano'.

4

**Bix u yéeyaj wa u botar
le legisladoro'obo'**

Bix u yéeyaj wa u botar le legisladoro'obo'

Kéen k'uchuk u xaak'alil wa u dictamenil u tuukulil jump'éeel a'almajt'aan te tu plenoil le *Cámara de diputados*, le je'ela' ku paklan tsikbalta'al, ti'e le legisladoro'obo' ku ya'aliko'ob ba'ax ku tukultiko'ob, je'el bix u éejentiko'ob wa u ya'aliko'ob ma', wa beey xane', mix u ya'aliko'ob mix ba'al tu yóolal.

Te Congreso yaan wey México, óoxp'éeel bix je'el u yéeyaj le máaxo'ob yano':

Yéetel k'aaba' wa Nominal

Ku ta'akpajal u k'aaba' le *legisladores* te nu'ukul *Sistema electrónico de votación*

Tich' k'abil wa económica

Le legisladoro'ob ku ya'aliko'ob wa ku éejentiko'ob wa ma', ikil u tich'ik u k'abo'ob.

Ts'íibil wa cédula

Láalaj juntúul le representante'obo' ku chupiko'ob jump'éeel cédula wa ju'un, le je'ela' ku ts'aiko'ob ichil jump'éeel nu'ukul ku k'aaba'tik *urna*.

U kamp'éeel meyaj

Oojkech a xiimbalt le jaatsil "*Votaciones*" ti' le *Gaceta Parlamentaria*'o', ti'al ka a xak'alt bix úuchak u yúuchul le yéeyajo'ob wa botasyones ti' le u jaats meyaj táant u ts'o'okola'.

Yéey bix úuchak u botarta'al jump'éeel *proyecto de decreto*, jump'éeel ti' le paklan tsikbalta'abo', ka a jach ile', ba'ax *proyecto de decreto* le yéeyabo', jaytúul máak éejentej, jaytúul ma'i yéetel jaytúul ma' tu ya'ala-jo'ob mix ba'ali'.

5

**Bix je'el in wojéeltik máax in
diputada wa diputadoe', yéetel
bix je'el kaxantike'**

Bix je'el in wojéltik máax in diputada wa diputado federal, le máax in yéeymajo'.

Chéen ba'ax k'a'abéet teche', a credencial wa a INE.

Kaxant a diputada (o)

Apellido wa k'aaba'
Yéey jump'éeel xóot'lu'um wa entidad
Méek'tankaajil
Grupo Parlamentario
Kaxantej

Kaxant yéetel a credencial

Yéey jump'éeel xóot'lu'umil wa entidad
Sección
Kaxantej

Ku béeytal a ts'íibtik jump'éeel correo ti'.

Beora... Bix je'el in kaxantike'

Ti' redes sociales

U cinco p'éelel meyaj

Xak'alt máax u *legisladoril* le *distrito* tu'ux yaan a wotocho'. Wa yaan tech u páajtalile' nats'abáaj ti' u oficinail tu'ux ku ts'aatáantik kajnáalo'ob, túuxt jump'éeel *correo electrónico* ti', ti'al ka a k'áatchi'it tu yóo'lal ba'ax ku tukultik wa u *propuesta*, wa beey xan tu yóo'lal ba'axo'ob táant u beetike'.

Te *Codigo QR* je'ela', ku béeytal a wokol a kaxant a *representante*.

6

**Bix u nu'ukil u meyaj xpat
a'almajt'aano'ob yéetel jpat
a'almajt'aano'ob**

Mola'ay Pat A'almajt'aano'obe' ku jatsik tuláakal ba'ax ken u tsikbaltej, tu bak'pchil túune' ku yantal múuch'ilo'ob meyaj tu'ux ku xak'alta'al, ku tsikbalta'al, ku kéet a'alal ba'al yéetel ku je'ets'el tuláakal ba'ax yaan u yil yéetel u a'almajt'aanil le ba'ax ku tsikba'alo'.

Múuch'ilob'ob meyajé' ku ts'aataantik u jejeláasil mola'ayob jala'ach (je'el bix u mola'ayil noj jala'ach, toj óolal, kaambal, meyajil lu'um, utsil kuxtal, suut taak'in, ichil uláak'o'ob) ts'o'okole', beeta'an xan uláak'o'ob tu'ux ku xak'alta'al uláak ba'alo'ob ma' seen úuch ku káajal u k'a'antalo'obi', je'el bix kéet kuxtal ichil xiib yéetel ko'olel, u jejeláasil sexual óol yaan wa sáasil meyaj.

Ichil le *legislatura* (LXV) beetchaj 52 jump'éelal *comisiones ordinarias*, lálalaj juntúul *legisladore'* ku béeytal u táakpajal tak ti' óoxp'éeli'. Uláak' ba'ale', lálalaj *comisione'* ku táakbesa'al tumeen *diputada'ob* yéetel *diputado'ob*, máaxo'ob ku beetikuba'ob *presidente*, *secretario* wa chéen ku táakbesikuba'obi'. Ti' lálalaj *comisione'* unaj u táakbesa'al máako'ob ku taalo'ob ti' le *partidos políticos* yano'ob te *Cámara de diputados*o'.

Múuch'kabilo'obe' ku xak'altukultiko'ob, ku tsikbaltiko'ob yéetel ku éejentiko'ob wa ma', le ba'ax k'ajóolta'an beey jets't'aanil (u tuukulil túumben a'almajt'aan wa leti'e ba'ax ku tukulta'al unaj u k'e'exel ti' le yano'oo'), ti'al túun beyo' u páajtal u túuxta'al ti' "báankabil mola'ay" tu'ux táaka'an 500 u túul ajpat a'almajt'aano'obil'.

Je'el bix suuka'an u beeta'al tumen u almajen múuch'ilo'obe', báankabil mola'aye' ku múuch'ul lalaj martes yéetel jueves.

Te'e báanbakilo', ajpat a'almajt'aano'obe' ku kutalo'ob tu kisib che'il jatsa'an je'el bix yanik u almejen múuch'ilo'obi', ti'al beyo', u páajtal u múuch' kotal tuláakal u ajpat a'alma-jt'aano'ob le múuch'ilo'.

Ti'al u k'axmeyajta'al ba'ax ku taal u beeta'al tumen u Mola'ayil Pat A'almajt'aano'obe' ti' yaan U Múuch'kabil Jo'olpóopil, U Múuch'tambal U Jo'olbesaj Meyajil U Múuch'kab Almejenil yéetel U Tse'ekil ti'al u Belbesta'al yéetel U Tso'olol Almejen Meyajo'ob; ichil le óoxp'éel kúuchilo'oba' táaka'an xpat a'almajt'aano'ob yéetel jpat a'almajt'aano'ob, máaxo'ob k'ajóolta'an beey "U Mola'ayilo'ob Jala'ach".

U noj meyajil le yáaxo', leti' u belbesik u múuch' meyajil ku beeta'al te'e báankabilo' (yaan juntúul máax jo'olbesik, óoxtúul máax beetik u noj k'abil jala'ach yéetel juntúul u mola'ayil ti' lalaj u múuch'kabilo'ob almejenil); u ka'ap'éelile' leti' u béeykunsal mokt'aano'ob ichil u múuch'ilo'ob almejenil (tu'ux táakpaja'an máaxo'ob jo'olbesik u meyajil lalaj u múuch'ilo'ob almejenil), yéetel u yóoxp'éele', ku jéets'tukultik ba'ax k'iin kéen úuchuk le múuch' meya-jo'obo', yéetel ku yilik bix u yúuchul tuláakal u meyajil ku beeta'al tumen le túuxtmeyajilo'obo' (ku yantal tumen muuch'ul meyaj máax jo'olbesik Múuch'kab Jo'olpóop yéetel máaxo'ob jo'olbesik u meyajil u múuch'ilo'ob almejenil).

Uláak jump'éel mola'ayk'a'anan ti'al U Mola'ayil Pat A'alma-jt'aano'obe'leti u Mola'ay Tsolmeyajil, tumen leti'e tu'ux ku tsolnu'ukta'al ba'ax un'ukulil yéetel taak'in yaan, ba'ale' unaj u beeta'al yéetel no'ojan tuukul, utsil óol, je'el bix jeets'el tumen a'almaj t'aan, yéetel ti'al xab ma'talamtal ti' mixmáaki'.

Ti'al u béeytal u yutsil beeta'al u meyajil a'almajt'aane', u Noj Kúuchil ti' u Mola'ayil Pat A'almajt'aano'obe', ikil u meyaj xan U Mola'ayil Almejent'aan yéetel U Mola'ayil Tsolnu'uk Meyajil yéetel Tsool Taak'ine', ku ts'aatáantik tuláakal ba'ax yaan u yil yéetel tsolmeyajil, ti'al beyo', xpat a'almajt'aan yéetel jpat a'almajt'aane' u ts'áak u yóol ti' noj meyaj najmal u beetik, u xak'altik tuláakal ba'ax yaan u yil yéetel a'almajt'aan.

Meyaj 6

Xak'alt máakalmáak u túuxtmeyajil tu'ux asab yaan máak táaka'ani', yéetel il a wil wa u nojochile' no'ojan yanik yéetel u jach k'a'ananiil ba'al chéen u Mola'ay Pat.

A'almajt'aano'ob unaj u beetik.

U tsoolil bix u éejenta'al jump'éeel a'almajt'aane', ku béeytal k ilik beya':

1

Ku ts'aabal k'ajóoltbil le u tuukulil a'almajt'aano', wa u jeel le taak u k'e'exelo'

2

Ku túuxta'al ti' jump'éeel comisión ti'al ka' u xak'altej, u ya'al wa ma'alob wa ma', kéen ts'o'okoke' ka' u tsol tu táan tuláakal wa te pleno.

3

Le u tuukulil a'almajt'aan wa iniciativao' ku éejenta'alo' ku súutul jump'éeel dictamen

6

Wa ku éejenta'ale', ku túuxta'al túun ti' jump'éeel Cámara revisora ti'al xan u beetik le ba'ax ts'o'ok u yáax a'alalo'.

5

Ku yéeya'al wa u botarta'al le dictameno'.

4

Ku ts'o'olol u ba'axtenil le propuesta tu táan le pleno.

7

República ti'al u éejent yéetel u firmartej. Ba'ale', wa ma' tu éejenta'ale', ku ya'ala'al ba'axtéene', ts'o'okole' ku su'utul te kóongresóo.

8

Ku ts'aabal k'ajóoltbil ti' le Diario Oficial de la Federación'.

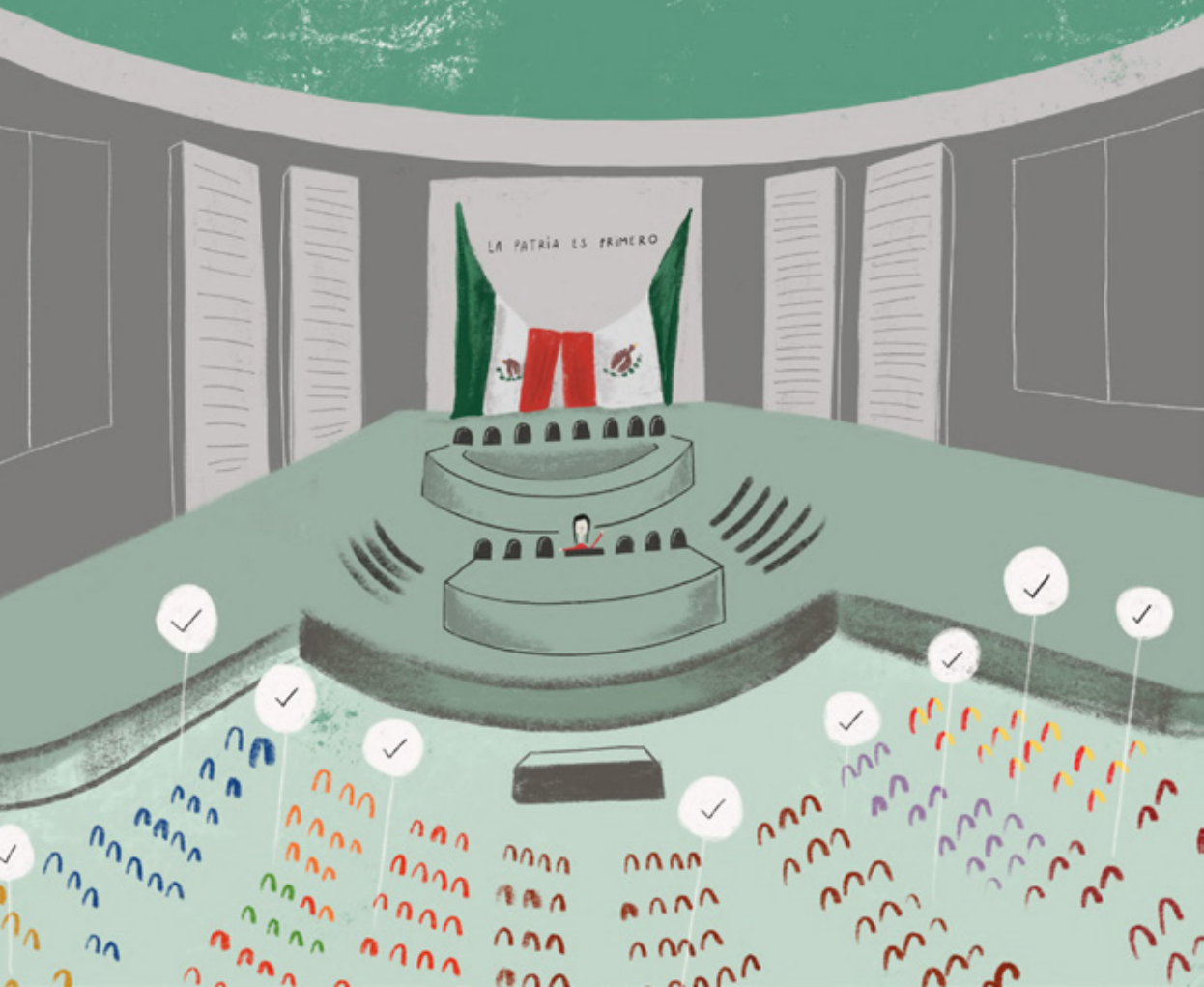
U siete p'éeelal meyaj

xak'alt le *Reglamento de la Cámara de Diputados*, ti'al a kaxantik: máakalmáak wa ba'axo'ob jach k'a'abéet u yantal ti' le u tuukulilo'ob a'almajt'aano'.

8

Ba'axten k'a'ap'éeel Cámaras yaan te kóongresóo

Je'el bix a wojele', u muuk'il kaaj ti' u Lu'umil Méxicoe' ku yantal ichil óoxjaats keetil jala'ach: u nojpáajtalil Jala'ach (Jala'ache', leti'e tu'ux yaan U Jala'achil u Lu'umil México yéetel u no'ojk'abil ti' noj jala'achili'), u nojpáajtalil A'almajt'aane' (U Múuch' Mola'ayil México) yéetel U nojpáajtalil P'is Óolal (U Xuul Noj Kúuchilil P'is Óolal wey México). Le yáaxo' ku beetik u tuukul meyajo'ob yéetel u nu'ukebsajo'ob jala'ach (ku líik'sik najilo'ob xook, ku bo'otik ajka'ansajo'ob, ku beetik yéetel ku k'ubik áanalte'ob ti'al kaambal), u ka'ap'éelile' ku beetik yéetel ku kaláantik a'almajt'aan (ku patjo'oltik a'almajt'aan yéetel belbest'aan ti'al u yutsil meyaj najilo'ob xook, ajka'ansajo'ob yéetel áanalte'ob, ku kaláantik ka u no'ojan xuup jatstaak'in ts'a'anban ti'al u meyaj Jala'ach), yéetel u ts'ooko', ku ts'áak u si'ipil ti' ba'ax ku tukultik unaj u ts'áak, ikil u p'is óoltik yéetel ba'ax ku ya'alik a'almajt'aan yéetel noj a'almajt'aan.

Méxicoe' jump'éel lu'um ku k'a'abéetkunsik juntúul jala'ach, tumen u muuk'e ku yantal ikil u chíikbesik tuláakal kajnáalo'obi'. Beyxan jump'éel lu'um much'ik péetlu'umilo'ob, lela' u k'áat u ya'ale' yaan 32 u p'éelal (tu'ux táaka'an xan Ciudad de México, u poolil le noj kaa-jo'obo') ts'o'okole' kéen múuch'uko'obe' ku beetiko'ob túun u yantal le noj lu'uma'. Le beetike', te'e noj lu'uma' yaan a'almajt'aano'ob ku meyaj ti' lalaj péetlu'umo'ob, ba'ale' beyxan ichil u chuuka'anil México, ti'al u láaj yantalo'obe' ku je'ets'elo'ob tu noj mola'ayil México yéetel ichil u noj mola'ayil le 32 u p'éel péetlu'umilo'obo'.

Tumen yaan u muuk' kaaj yéetel u mola'ayil le noj lu'uma', ti' Méxicoe' ku meyaj U Múuch'kabil Mola'ay jóok'sa'an

ka'a jaats ti': tu'ux ku pa'atal a'almajt'aan yéetel tu'ux ku je'ets'el a'almajt'aan. ichil U Mola'ay Pat A'almajt'aano'obe' chíikbesa'an u jejeláasil tuukul yaan (l ti' kajnáalo'obe'), tumen ti' yaan u jejeláasil óol ti' u lu'umil México, ka'alikil ichil U Mola'ay Jets' A'almajt'aane', chíikbesa'an mokt'aan yaan te'e noj lu'uma', ti' jeets'el u múul kuxtal lu'um tu'ux ets'ekbal le 32 u p'éel péetlu'umilo'obo'.

Tu ka'ap'éel Mola'ayo'obe' ku xaka'alta'al yéetel ku éejenta'al a'almajt'aano'ob, ba'ale' u jela'anile' ku yantal ti' máaxo'ob yano'obi'. Ti' U Mola'ay Pat A'almajt'aano'obe' yaan 500 u túul máaki', ts'o'okole', chéen leti' ku béeytal u jets'ik U Pa'atuukulil U Xuptaak'in Nojlu'um, leti'e taak'in ku xu'upul tu lu'umil México ichil jump'éel ja'ab, beyxan u xak'altik bix u xu'upul taak'in tumen jala'ach, yéetel u éejentik Pa'atuukulil u Mu'uk'a'ankuxtalil México.

Ichil Mola'ayil Jets' A'almajt'aano'obe' táaka'an 128 u túul máak, ts'o'okole' chéen leti' ku páajtal u xak'altukultik almajenil ich táanxel lu'um, je'el bix xan u beetik núup'meyajo'ob yéetel mokt'aano'ob yéetel táanxel lu'umo'ob, beyxan u jeel jets'ik junjaats ti' u jach ka'anal kuchnáalo'ob yaan ti' lalaj jala'achil.

Meyaj 8

Kaxt tu'ux u taal u t'aanil "senado" yéetel "diputado". Ku páajtal wáaj a k'a'abéetkunsik uláak' t'aan asab no'oja'an ti'al a wa'alik ba'ax le ku beetiko'obo'.

Xak'alt wa le ba'ax ku tsikbalta'al tumen le túuxt'meyajilo'obo' ichil U Mola'ayil Pat Almejent'aano'obe' yéetel le ku tsikbalta'al tumen U Mola'ay Jets' Almejent'aano'obe' juntáakalili' yaniko'obi'.

9

**Yaan t'aano'ob jach suuk u ya'alik
le máaxo'ob yano'ob te Cámara ,
tu súutukil tsikbal tu yóo'lal
meyajo', ba'ax u k'áat u ya'alej**

Jump'éeel t'aane' tu yóo'lal le tu'ux ku ya'alale', je'el u k'exik u jaajil súutukilo'obe', wa beey xan tu yóo'lal máax a'alik yéetel le máaxo'ob u'uyik.

Ko'ox a'alike', wa ta wotoch ka wa'alik u t'aanil "lik'saj t'aane'", m'ín ma' táan u yúuchul mixba'al, wa ma' xaane' yaan máax kéen u tukult yaan ba'ax ka k'uxibtik, le beetik yaan "a líik'sik a t'aan tu yóok'lal". Ba'ale' wa le t'aanil je'elo' ku ya'alal tumen juntúul wa máax ichil jump'éeel múuch'tambal tu súutukil táan u ts'a'abal u yojéelt ba'axo'ob páajtalil yaan ti', yéetel ba'ax unaj u beetik, ku beeta'al tumen "táan u líik'sik u t'aan yóok'lal kuuch kun yantal ti'", tumen le t'aana' ku ya'alal tumen xpat a'alma-jt'aan yéetel jpat a'almajt'aan le kéen yéeya'ak ti'al u beetik le meyajo'. Je'el bix a wiliko', jump'éeel t'aane', je'el u na'ata'al yaanal bixij kéen a'alak ti' yaanal kúuchil, beyxan yóok'lal máax a'alik yéetel máaxo'ob u'uyik le t'aan ku beeta'alo'.

K'iin u *presidenteil le Cámara de diputados*, ichil jump'éeel *sesión* ku ya'alik "El congreso de la Unión decreta", le t'aana' u k'áat u ya'ale' le legisladoro'obo' tu éejento'ob jump'éeel túumben a'almajt'aan ti'al túuxbil te *senado*, leti'obe' ku súutulo'ob *Cámara de revisión*, wa beey xane' ku túux-tiko'ob ti' noj jala'ach ti'al u firmartik yéetel u ts'aik k'ajóoltbil te *Diario Oficialo'*. K'iin ku ya'ala'al Te ichil le *Cámara* le t'aan "es cuanto" u k'áat u ya'ale', le máax ku t'aano', ts'o'oka'an u láaj a'alik ba'ax taak u ya'alik.

Leti' u muuk'il t'aan ku k'a'abéetkunsa'al ich u múuch'il almejenil: u máabenil kaaj yéetel u kúuchil tu'ux yaan máake', ti'al u páajtal u ya'alal t'aano'ob kaxtik ka yanak túumben jaajil kuxtal.

Uláak' jump'éeel ba'ax k'a'anan u ya'alale', leti' kéen a'alak ichil u Mola'ayil Pat A'almajt'aano'obo', u t'aanil, u ts'íibil yéetel u tse'ekil ku beeta'al ti'al u chíikbesa'al u muuk'il óol yéetel u yóol yaan ti' lalaj xpat a'almajt'aan yéetel jpat a'almajt'aan, tu'ux ku k'a'ananchajal u nu'ukil t'aan, je'el bix le ku yantal u beeta'al ti'al u yoksa'al tu tuukul máak wa ba'axe', ku k'a'abéetchajal, ba'ale' kex beyo' máake' unaj u t'aan yéetel u jaajil, tu'ux ka yanak u muuk'il ba'ax ku ya'alal, beyxan u jaajil ba'ax ku yúuchul yéetel u xak'al xookil e'esik jaaj ba'ax le ku ya'alalo', tumen beey u nu'ukil meyaj ku taal u beeta'al yéetel a'almajt'aano'ob.

Jump'éeel tse'eke' je'el u na'atal beey u xe'ek'il le ka'ap'éeel ba'alo'oba', tumen jump'éeel xaak'ale' je'el u yáantaj wa u beetik u tse'elel jump'éeel tuukul yaan, ba'ale' ba'ax biin u beet u éejenta'al wa u tse'elele', leti' bix kéen béeyak u yoksa'al tu pool máak wa ba'ax.

Meyaj 9

Kaxt ba'ax u k'áat u ya'al le t'aano'oba' ku k'a'abéetkunsa'al ti' kéet tsikbal ku yantal ichil U Mola'ayil Pat A'almajt'aano'ob

- Yéetel u páajalil jala'ach
- U ya'abil ku éejentaj
- K'áatchi'ibt mola'ay yóok'lal u múuch'tambal ka'alikil táan u yéeyajil taak'in
- Ma' táan u cha'abal u yantal kéet tsikbali'
- Ti'al u páajtal u chíikbesa'al k'eexil
- Ku éejenta'al tu yáax t'aanil yéetel tumen u lalaj t'aanil Beyka'aj

10

**Ba'ax ts'ook meyajil
beeta'an tumen U Mola'ayil
Pat A'almajt'aano'ob**

Le LXV legislaturao' jach k'ajóola'an ti' u maasil, ikil le máaxo'ob táakbesiko', jach jejeláas bixo'obi', yaan tak ma' suuk u yila'al ti' kúuchilo'ob beya', wa inclusión; tumeen túune' 250 juntúulal *diputada'ob* yéetel 250 *diputado'ob* yani', le je'ela' ku taal u ye'esik le u keet táakpajal xiib yéetel ko'olelo'ob wa *paridad de género*. Uláak'e' ku táakbesik máako'ob mixba'alkúunsa'ano'ob ka'achil, je'ex le máasewáal máako'obo', le náachchaja'an ti' u kaajalo'ob wa *migrantes*, máaxo'ob yaan *discapacidad* ti'ob, *afromexicanas* yéetel xan le *diversidad sexual* (xiibo'ob ku yu'ubikuba'ob ko'olel, wa kúulpach, ichil u maasil).

Jump'íit tu yóo'lal ba'axten jump'éel *legislatura* ti'al u keet táakpajal xiib yéetel ko'olel, u táakbesa'al máako'ob ma' suuk wa inclusión yéetel u jach jejeláastal máak ka u táakbese', tu chíikbesaj jach k'a'ana'an le u keettal xiib yéetel ko'olelo', tumeene' u ya'abil ti' le 97 decretos ts'o'ok u ts'aabal k'ajóoltbil te *Diario Oficial de la Federación* tu k'iinilo'ob septiembre 2021 tak septiembre ti' 2022, ku t'aano'ob tu yóo'lal le ba'alo'ob ts'o'ok u ch'a'achi'italo'.

Uláak' ba'axo'ob chíikpaj jach k'a'abéet u ts'aatáanta'lo'obe' leti' le jets' óolil ichil kaaj wa seguridad pública yéetel toj óolal; ichil yéytáambale': leti' u luk'sa'al u kuuch jala'acho'; nu'ukbesajo'ob ti'al u yutsul kuxtal kaaj, wa de *bienestar social*, tumeene' le je'ela' ku ts'aatántiko'ob u déerechos máasewáal kaajo'ob, ti' nukuch máak, yéetel ti' mejen paa-lali', x lo'byan yéetel táankelemo'ob, beey xan ti' le yaan *discapacidad* ti'obo'; tu yóo'lal meyaj wa *laboral* yéetel tu yóo'lal sijnáalil wa *medio ambiente*.

Jach ku chíikpajal le u jaats ba'alo'oba'

U keet táakpajal xiib yéetel ko'olel

- U séebkúnsa'al u ts'aabal k'ajóoltbil sajbe'entsilil ti'al ko'olelo'ob wa *alerta de género*.
- U tsool t'anta'al bix je'el u ts'aatáanta'al ka keet táakpajnak xiib yéetel ko'olel ichil tuláakal u mola'ayilo'ob *gobierno federal*.
- U táakbesa'al le u tuukulil le u keet táakpajal xiib yéetel k'olel ti' le kuuch wa *puesto ti' representación política*, ba'ale', beey xan ti' le ch'a'at'aniilo'obo'.
- Le k'a'aytajilo'ob wa káampanas ti'al kaajnáalo'obo', ka beeta'ak yéetel t'aano'ob ka' u táakbes tuláakal wiinik je'el bixak u kuxtal, u tuukul..., beey xane' ma' u loobiltik mix máak.
- U keet ts'aatáanta'al u toj óolal tuláakal máak, je'el bix wa ko'olel wa xiib.
- U táakmuk'ta'al ka yanak, yéetel ka táakpajnak ko'olel, beey xan ka chíimpolta'ako'ob ichil ka'anal na'atil yéetel túumben ba'alo'ob wa ciencia yéetel tecnología, uláak'e' ka yanak investigadora'ob profesionalo'ob.
- Ka patjo'olta'ak u tsooilil kaansajil ti'al ka yanak keet kuxtalil, yéetel ti'al ma' u yantal loobiltajil wa ba'ateltáambalil.
- Ka jach ila'ak u yantal le keet táakpajal ichil ko'olel yéetel xiibo', ka táakmuk'ta'ak, je'el bix ichil bisajbaile' ba'ale' beey xan ka yanak keet páajtalil ti' xiib yéetel ko'olel ichil báaxalilo'ob wa actividades físicas beey xan ichil deportes.

- Ka yanak u páajtalil ti' u ch'upul paalal kolnáal ko'olelo'ob, uti'al ka ts'aabako'ob bey máax kun ti'alintik u déerechosil le lu'um wa parcela wa sucesora'ob, k'iin ku mina'antal u mamajo'ob.

Jets' óolil ichil kaaj wa seguridad pública

- Ts'áab k'ajóoltbil u túumben a'alamajt'aanil *Ley Orgánica de la Armada de México*;
- U béeytal u bin u ka'antal u kuuch le ajk'atuno'obo' wa ascensos, ku bin u yéensik beka'aj ja'abo'ob k'a'abéet u meyajo'ob yéetel ti'al ka béeyak u táakpajalo'ob ti' le ketlamil ti'al u bin u ka'antal u kuucho'ob wa rangóo.
- U ts'aabal juntúul sut t'aan wa intérprete, k'iin le máax loobilta'abo', ma' tu na'atik káastlan t'aan, wa tumeen xan kóok, toot wa ch'óop;
- Beeta'ab le kúuchil *Centro Nacional de Identificación Humana*, le je'ela' ti'al u kaláanta'al u páajtalil tuláakal máak saatal wa ma' kaxanta'ake', ti'al ka kaxanta'ak wa ti'al ka ila'ak wa leti'.
- U mu'uk'ankúunsa'al le *guardia Nacional* bey jump'éel múuch'kabil ajkanankaajo'ob, ku táakpajalo'ob ichil le *Secretaría de Seguridad y Protección Ciudadana*, ba'ale', ku tusbelta'alo'ob yéetel ku yokolo'ob ichil le *Secretaría de la Defensa Nacional*.

Toj óolal

- U ts'aatáanta'al u páajtalil máaxo'ob ma'atech u ts'u'uts' chamalo'ob, ti'al ka yanak kúuchilo'ob tu'ux jumpuli' ma' u yantal u buuts'il chamali'.
- We'et' u k'a'abéetkúunsa'al ba'alche'ob ti'al u yila'al u yutsil wa u k'aasil, ba'alo'ob ti'al u p'o'obol u jats'utskúunsa'al wa u k'e'exel bix u wíinklal máak wa cosméticos.
- Je'ets' u ch'a'abal le t'aan "Sindemia" bey jump'éeel chíikulil ti'al u ts'aatáanta'al tuláakal ba'ax táakbesik (integral) le ma' pak'be'en k'oja'anilo'obo'.
- U ts'aabal u páajtalil u k'a'abéetkúunsa'al ts'aako'ob ku k'aaba'tik genéricos yéetel biocomparables (jach chika'an ti' le originalo').
- Ma' u péech'óolta'al wíinik yéetel u ts'aatáanta'al tu yóo'lal u k'oja'anil u wíinklal wa u tuukul(mental).

U luk'sa'al u kuuch jala'ach

- Ts'aab k'ajóoltbil le a'almajt'aan *Ley Federal de Revocación de Mandato*;
- Bix u na'ata'al yéetel tak tu'ux ku náakal le u k'i'it-besikubáaj jala'ach.
- U jach ila'al u táakpajal kajnáalo'ob ti'al u luk'sa'al u kuuch jala'ach.

U yutsul kuxtal kaaj wa bienestar social

- U yantal u páajtalil wa déerecho ti'al nukuch máa-ko'ob, ti' u ts'aabal u yojéelto'ob ba'alo'ob, xak'alta'an ti' jejeláas kúuchil, tu p'iis k'iin yéetel ka u na'ato'ob, le je'ela', unaj u jach ila'al u yúuchul tumeen le gobiernóo.
- U páajtalil wa u déerecho ko'olelo'ob, u ts'aachu'ucho'ob je'el tu'uxe', wa ti' tuláakal kúuchilo'ob uti'al kaaj.
- U kaláanta'al u páajtalil wa u déerechos humanos, ba'ax u yojelo'ob, u miatsilo'ob, u máaxilo'ob le máasewáal kaajo'obo', afromexicanas yéetel uláak' bey je'ex le je'elo'ob ch'a'achi'itpaja'.
- U ts'aatáanta'al wa ku yantal loobil ti' mejen paalal, x lo'bayan yéetel táamkelemo'ob tu najilo'ob xook wey tu noj lu'umil México'e.
- U táakbesa'al le tuukul ti' le "palitsilo'", ti'al u kaxanta'al u ch'éejsa'al u ts'aabal meyaj mejen paalal, bey je'ex juntúul máak nojoché'.
- U kaxanta'al u jóok'ol táanil, u xíimbal yéetel u mu'uk'anta'al ko'olelo'ob yaan discapacidad ti'ob, ti'al u jach ila'al u táakbesa'alo'ob yéetel u béeytal u ti'alintiko'ob u páajtalilo'ob wa u déerechoso'ob.
- Tu yóolal le noj tuukulo'ob wa *principios* jach k'a'ana'an ti'al u béeytal u yantal jáalk'ab kuxtal ti' ko'olel tu'ux mina'an loobile', unaj u ts'aatáanta'al u beeta'al yéetel le keet kuxtalil ichil xiib yéetel ko'olelo'obo'.

- Ts'aab k'ajóoltbil le a'almajt'aan *Ley General de Movilidad y Seguridad Vial*, tu'ux ku yila'al u yantal le déerecho ti' u péek máak ti' bejo'ob yéetel jets' óolil, ka cha'abak a máan je'el tu'uxe', séeba'an, bejo'ob ma' tu jach loobiltik sijnaalil, ma'alob yaniko'ob, ti'al je'el máaxak, je'el bixake' yéetel keet tuláakal máak tu táan.

Meyaj

- U tsoolil meyajjo'ob ku tukulta'al jach sajbe'entsilo'ob wa je'el u k'oja'ankúunsik máak ti' ich kool, ichil k'áax, tu'ux ku xo'otol che', tu'ux ku kaláanta'al k'áax, ichil p'uuj yéetel chuk kay.

- U yila'al ma' u yantal wa ma' u yúuchul loob tu súutukil meyaj, le je'ela' yéetel u yáantaj túumben ba'alo'ob (tecnologías) wa túumben nu'ukulo'ob meyaj (herramientas) te tu kúuchililo'ob le meyajjo'.

- U ts'aabal ti' aj meyajjo'ob le beka'aj súutukil k'a'abéet ti'al u béeytal u kuxtatik u déerecho'ob ti'al u yéeyajo'ob, wa beey xan ti'al u táakpajalo'ob ti' u luk'sa'al u kuuch jala'ach, yéetel ti'al u beetiko'ob meyaj bey jurado'ob, kalan yéeyajo' wa ti'al ceenso'ob.

- Tu yóo'lal ma' u beetik u meyaj jala'acho'ob tu beelil wa falta administrativa yéetel u si'ipilil ikil ma' u ts'áako'ob ojéeltbil ti' Instituto de Seguridad y Servicios Sociales de los Trabajadores del Estado (ISSSTE); u bo'ol, u ts'áaj taak'in, wa le áantaj ku ts'aik jala'ach ti'o, wa beey xan le taak'in ku luk'sa'al ti' u náajal le aj meyajjo'obo'.

- Ts'áab ti' le Secretaría del Trabajo y Previsión Social, u páajtalil u k'i'itbesik u déerecho máaxo'ob yaan *discapacidad* ti'ob ti'al ka béeyak u meyajo'ob ba'ale' jump'éeel meyaj ku kaláantik u tsikbe'enil, uláak'e ka ts'aataánta'ak ba'ax k'a'abéet ti'ob ti'al u beetiko'ob tu beelil le meyajo', yéetel u láak'inta'alo'ob yéetel tsolnu'ukil legal wa técnica.

Sijnáalil wa Medio Ambiente

- Chíikulo'ob ti' taak'in ti'al u yajsáal u yóolil u chíimpolta'al le política ambiental yano', tu'ux ka ts'aataánta'ak le jejeláas miatsilo', ba'ale' beey xan le keet kuxtalilo'.
- Ka kaansa'ak ti' mejen paalal yéetel ti' x lo'bayan yéetel táankelemo'ob, ka u chíimpolto'ob yéetel ka' u kaláanto'ob sijnáalil, ka xi'ik u k'éexel u kuxtalo'ob tu'ux ma' tu jach loobiltiko'ob u bak'pacho'ob, ba'ale', beey xan ka beeta'ak u tukultiko'ob u k'a'ananiil k ojéeltik ba'ax ku taasik le u k'éexel le climao'.
- A'alab u jóok'sa'al tsoolil wa Normas Oficiales Mexicanas tu yóo'lal jach k'a'ankach juumo'ob wa *contaminación por ruido*, yéetele', tuláakal jala'acho'ob je'el tu'uxake' ka u beeto'ob le ch'úuk k'a'abéete', ti'al u ch'éensiko'ob wa ti'al u kaláantiko'ob ma' u yantal.
- U béeytal u k'a'abéetkúunsa'al ba'axo'ob ku yantal k'áax(recursos forestales), je'ets' chíikulo'ob ti'al u séeb e'esa'al tu'ux u taal wa u béeytal péeksa'al u yich k'áax (productos forestales).

- Je'ets' yéetel ts'aab junjaats u taak'in le Fondo Nacional Forestal, ti'al ka beeta'ak meyajo'ob ti'al u yila'al ma' u yúuchul, ti'al u k'e'exel yéetel ti'al u yila'al u yéensa'al u loobil u k'e'exel le clima te k'áaxo'obo'.

Ti' mola'ayil

- U ma'alobkúunsa'al u kaambal aj meyajo'ob wa profesionalización, le je'ela' beeta'ab yéetel u mu'uk'ankúunsa'al le Servicio de Carrera, leti' ba'ax chíikbesik u jach ma'alobil aj meyajo'ob wa funcionarios, ti'al u yáanto'ob ti ba'alo'ob jach especializado le diputada yéetel diputado'obo'.
- Beeta'ab yéetel k'i'itbesa'ab le áanalte' "Cómo ser un Asesor Legislativo" le je'ela' tukulta'an uti'al máaxo'ob tsolnu'uktik le diputado, diputada'ob yéetel le grupos parlamentarios'. Ku béeytal a wokol a xak'alt te QR yaan kabala'.

- Káajsa'ab u meyaj le kúuchil Espacio Cultural San Lazaro tu ja'abil 2019, le je'ela' tukulta'ab bey u chíikulil ti'al jejeláas meyajilo'ob kúulturalo'ob, ba'ale' beey xan ti'al kaambal wa áakademikas ti' le Cámarao', le je'ela' ti'al u nats'ikubáaj kajnáalo'ob, ti'al u k'ajóoltiko'ob ba'alo'ob tu yóo'lal kaaj yéetel u kajnáalilo'ob wa humanidades, beey xan tu yóo'lal ts'íibo'ob yéetel aartes.

- Beetchaj le kúuchil *Portal Ciudadano*, te'ela', yaan péektsil tu yóo'lal u najil le *San Lazaro*, jump'éeel jats'uts ba'al uti'al noj lu'um, wa *patrimonio artístico de la nación*, beetchaj xan le *micrositio* uti'al le *Espacio Cultural San Lazaro*.

- U *Consejo Editorialil* le *Cámara ti' Diputados*, táakbesa'an tumeen diputado'ob yéetel diputada'ob u taalo'ob ti' jejeláas partido político wa grupos parlamentarios, le kúuchila' jach yáax úuchak u táakpajal ti' *Ferias internaciones del Libro* te zócalo, Monterrey yéetel Guadalajara, tu ja'abil 2022, uti'al u ts'aik k'ajóoltbil le áanalte'ob yáax úuchak u jóok'siko'ob wa tak le u múul beetmajo'ob yéetel uláak' máak wa mola'ayo', le je'elo'oba' ku béeytal xan a wokol a xak'alt te tu *micrositio* le *Consejo Editorialo'*.

Meyaj 10

Tsikbalnen yéetel a éetajilo'ob wa yéetel a yuumo'obe' yóok'lal le k'eexilo'ob ka tukultik unaj u beeta'al ti' U Mola'ayil Pat A'almajt'aan, ba'ale' tukult ba'ax je'el u yutstsal u beeta'al tumen Mola'ay yéetel ba'ax t-a'alaj te'e ts'íiba' ku páajtal u beetik.

Áanalte'ob wa xookilo'ob meyajnajij

Decretos Ts'a'ab k'ajóoltbil te Diario Oficial de la Federación, LXV Legislatura: Cha'ab te kúuchila':

<http://sil.gobernacion.gob.mx/portal/AsuntosLegislativos/busquedaDictamenes>

CUADERNO DE INVESTIGACIÓN No. 90, JULIO 2022.

Lorena Vázquez Correa: ¿Qué temas legisla la LXV Legislatura? Decretos aprobados por el Congreso de la Unión (septiembre 2021- junio 2022), ts'aab k'ajóoltbil tumeen Instituto Belisario Domínguez ti' le Senado de la República, Cha'ab te kúuchila':

<http://bibliodigitalibd.senado.gob.mx/hand-le/123456789/5668>

Diputado Sergio Gutiérrez Luna, u jo'olpóopil le Mesa Directiva, U Tsoolil Ba'axo'ob tu Beetaj, Agosto, 2022, LXV legislatura. Cha'ab te kúuchila':

<http://gaceta.diputados.gob.mx/PDF/InfoDi-p/65/777-202220818-1.pdf>

Jeets' ts'íibo'ob

Ts'o'ok kk'uchul tu ts'ook. U tuukulil le k'a'anan ts'íi-bo'oba' leti' knats'ikech jujump'íitil ti' ba'ax ku yúuchul ichil le tu'ux yano'ona', tumen yaan k'iine' mix u yojel, mix táan u na'atik máak ba'ax ku yúuchuli', ma' ojéela'an ba'ax U Nojpáajtalil A'almajt'aani', tumen wa kkóom a'alike', leti'e Mola'ay Pat A'almajt'aano'obo'.

Te'ela' ts'o'ok kkanike' juntúul jpat a'almajt'aan wa xpat a'almajt'aane' k'a'anan, tumen le beyka'aj talamilo'ob ku yantal ti' jump'éeel noj lu'um, je'el bix Méxicoe', ma' táan u ts'áak u páajtalil u táakpajal tuláakal máak tu súutukil táan u jach beeta'al u tsikbalil, yéetel táan u je'ets'el ba'ax kun beetbili'. Juntúul ajpat a'almajt'aane' k'a'anan tumen ku chíikbesik a tuukul yéetel u tuukul tuláakal Mexocoilo'ob.

Beyxan ts'o'ok a kanike' a beetik a ajpat a'almajt'aane' jump'éeel páajtalil yaan ti' tuláakal máak, ba'ale' jeets'el xan ba'ax unaj u beetiko'obi'. Ka'ache', chéen wa jaytúul p'íit máak ku yantal u páajtalil u beetik u ajpat a'almajt'aanil. Walkila', te'e k'iino'oba', ts'o'ok u k'ééxel ba'al, ko'olel yéetel máaxo'ob táaka'ano'ob ti' múuch'ilo'ob ma' jach chíikbesa'ano'obe', ku páajtal xan u yéeya'al ti'al u beetik u ajpat a'almajt'aanil, ts'o'okole', tu paachil k'iine', tak teche' ku páajtal a beetik xan wa beey a k'áato', le beetik k'a'anan a k'ajóoltik yéetel a na'atik ba'ax u beelal, u kuuch yéetel u páajtalil ajpat a'almajt'aano'ob.

Yaan uláak' jump'éeel ba'al jach táaj k'a'anan a na'atik: u muuk'il t'aan yéetel ba'ax u k'áat u ya'alej, tumen leti' u noj ba'alil yaan ti'al u páajtal u yoksa'al tu pool máak jump'éeel wa ba'ax, ikil u yúuchul tsikbal yéetel xak'altuukule'.

Beyxan te'ela', ts'o'ok a kanik ba'ax u k'áat u ya'al yéetel u k'a'ananil jump'éeel t'aan, kéen a'alak ti' jump'éeel wa tu'ux, ts'o'okole' yaan xan ba'al u yil máax a'alik, máax ku táakpajal yéetel máax u uyik , je'el bix kéen a'alak "líik'saj t'aan" wa "jets' t'aan".

Je'el bix u ya'abil talamilo'ob yaan ti' jump'éeel noj lu'um, je'ex le kti'ala', láayli' xan jejeláas bix u kanik máak u k'ajóolt máakalmáako'obi', bix u tso'ololo'ob yéetel bix u na'atalo'obi'. Jump'éeel t'aan unaj a jach k'anik tu beele' jejeláasil, le je'ela' u k'áat u ya'alej mina'an chéen jump'éeel bix u na'atal yóok'ol kaab yéetel u talamilo'obi', yaan u jejeláasil, ts'o'okole' le beetik ma' táan u páajtal ma' u yantal u jela'anil, mix u t'aanil ichil máaxo'ob ilik jela'an jump'éeelili' ba'al.

Beey túuno': U Mola'ay Pat A'almajt'aano'obe' leti'e kúuchil tu'ux ku síijil jejeláas tuukul; weye' tuláakal t'aano'ob yéetel tuukulo'obe' ku yu'ubal yéetel ku ya'alal, le beetike', je'el bix ts'o'ok ktsikbaltik teche', t'aano'ob yéetel bix u yúuchul t'aane' k'a'anan ba'al, yéetel leti'e nu'ukulil yaan ti'al u páajtal u meyaj juntúul ajpat a'almajt'aan.

Xak'alt u kúuchil <http://www.diputados.gob.mx-/portalciudadano>, ti'al a wojéeltil uláak' ba'alo'ob.

U nu'ukil t'aano'ob

Te'e jaatsila' yaan u páajtal a wilik ba'ax u k'áat u ya'al jayp'éeel t'aano'ob chíikpaj ichil le ts'íiba' yéetel u tuukulile' leti' u yáantikech a na'at uláak' jump'íit yóok'lal ba'ax ku ya'alal.

U kúuchil u yáanta'al kaaj:

leti'e naj wa kúuchil unaj ts'aba'an tu jatsaljaatsil meyaj tumen lalaj ajpat a'amajt'aan ti' le nojllu'uma', ti'al u ts'aataantik yéetel u tsikbal yéetel kajnáalo'ob ku chíiskbesik u t'aano'ob.

Túuxtmeyajil:

junmúuch'il xpat a'almajt'aan yéetel jpat a'almajt'aan máaxo'ob xak'altik ba'ax yóok'lal najmal u yúuchul tsikbal, beyxan leti'ob éejentik u ts'ook ts'íibil jump'éeel yáaxtsoltuukulil a'almajt'aan.

Ichil U Mola'ayil Pat A'almajt'aano'obe' táaka'an 46 u p'éeel túuxtmeyajil, jayp'éeel ti' u jach k'a'ananilo'obe', leti' le je'elo'oba': Pa'atuukulil t'aak'in, U Páajtalil Paalil yéetel Táankelemil, Kaambal, Jóok'ol Táanil yéetel U Kaláanta'al Kaaj, U Meyajil K'áax yéetel Tséentajil; Its'at, Túumben Nu'ukul yéetel Túumben-kunsajil, Máasewal Kaajo'ob, ichil uláak'o'ob.

U Tse'ekil ti'al u Belbes-ta'al yéetel U Tso'olol Almejen Meyajo'ob:

U jaatsil U Mola'ayil Pat A'almajt'aano'ob tu'ux ku beeta'al u tsool k'iinil kéen úuchuk múuch' meyajo'ob, yéetel ti'al u ts'aataánta'al meyaj ku beeta'al tumen túuxt-meyajo'ob. Te'ela', táaka'an máax jo'olbesik Múuch'kab Jo'olpóop yéetel máaxo'ob jo'olintik u meyajil u múuch'kabilo'ob almejenil.

Kúuchil t'aan:

leti'e kúuchil ts'a'aban ti' lalaj ajpat a'almajt'aan ichil u Báankabil Mola'ay Pat A'almajt'aano'ob.

Ts'ook t'aan: ju'un ku ts'a'abal k'ajóoltbil tumen jump'éeel túuxtmeyajil, tu'ux ku ts'íibta'al jump'éeel yáaxtsoltuukulil a'almajt'aan.

Bo'ol: leti'e náajal taak'in ku k'amik lalaj xpat a'almajt'aan yéetel jpat a'almajt'aan tu yóok'lal meyaj ku beet-iko'ob. Wa ka k'uchuk beetbil ba'ax ma'unaj tumen juntúul ti' leti'obe' ka'alikil táan meyaj te'e báankabilo', beyxan wa mina'an u yóol ba'ax ku beetike', xpat a'almajt'aan wa jpat a'almajt'aane' ma' táan u bo'otal je'el bix unaje' yóok'lal le k'iin ma' táakpaj ti' ba'ax unaj u beetik.

Ajpat a'almajt'aan:

leti'e máax ku táakpajalo'ob ti' U Mola'ayil Pat A'almajt'aan, máax ku jóok'olo'ob ti' yéeytamabal ku beeta'al tumen kaaj. Ichil U Mola'ayil Pat A'almajt'aane' táaka'an 500 u túulalo'obi', 300 ti' le je'elo'obo' yéeya'an tumen u ya'abil máaxo'ob kaja'ano'ob te'e 300 u p'éel jatsaljaatsil yéeybal yaan te'e nojlu'uma' (uninominal) yéetel uláak' 200 yéeya'an tumen u nu'ukbeasjil jets'ik jaytúul máak kéen u chíikbesej (plurinominal).

Uninominal Ajpat a'almajt'aan (wa le k'ajólta'an beey Ajpat a'almajt'aan yéeya'ab tumen u ya'abil):

leti'e xpat a'almajt'aan yéetel jpat a'almajt'aan beetik u k'a'aytajil ti'al u yéeyalo'ob yéetel ku táakbesik u k'aaba'ob ti' yéeytambal ku beeta'al te'e nojlu'uma', ku yúuchul lalaj óoxp'éel ja'ab. K'a'ajak teche', te'e nojlu'uma' jóok'sa'an 300 u jatsajaatsil, le beetike' ku jóok'sa'al a jujuntúul ajpat a'almajt'aan ti' lalaj jatsaljaatsil yaan.

Le je'eloba' leti' le diputado'ob ku p'áatlo'ob te kaargóo tu yóo'lal le representación proporcionalo', le je'ela', ku jóok'ol kéen ts'o'okok u láaj xo'okol jayp'éel booto yanchaj ti' lálalaj páartido politikóoj le kéen beeta'ak le yéeytáambal ti' tuláakal u lu'umil México, u k'áat u

ya'ale', ku béeytal u yantal ti'ob wa jaytúul diputado kéen ts'o'okok u jóok'sa'al u xookil ti'al u t'o'oxol le kaargo'obo'. Kéen je'ets'ek jaytúul le diputabo'obo', láalaj páartidoe' yaan u yéeyik máax ti' kéen u t'sáaj le kuuchilo', ba'ale', yaan u káajsik yéetel máax ku yáax chíikpajal u k'aaba' ichil le tsoolil u k'ubmajo'obo', ti'e ku bin u t'oxiko'ob tak kéen u chúukbeso'ob le jaytúul a'alab ti'ob ku béeytal u yokol tu k'aaba'obo.

Distrito: Leti' le bix u t'o'oxol wa u ja'ajatsa'al tuláakal u kajnáalil México, ti'al ka úuchuk yéeyaj. México, jóok'sa'an trescientos jump'éel u *distritos federales electorales*.

Grupos Parlamentarios:

Tuláakal le diputado'ob oka'ano'ob ti' jump'éelili' páartido poliitikóo. Le múuch'a' ku táakbesa'al tumeen kex 5 u túulal diputado'ob. Ichil le *Cámara de Diputados*, chéen ku béeytal u yantal jump'éel grupo parlamentario ti' láalaj páartido poliitikóo nasyonal. Tu ja'abil 2021, ichil le LXIV Legislatura'o' yanchaj ocho jump'éelal grupos parlamentariosi': Morena, PAN, PRI, PT, MC, PES, PRD y PVEM.

U tuukulil A'almajt'aan:

Jump'éeel ts'íibil ju'un tu'ux ku ts'o'olo'ol u tuukulil u luk'sa'al jump'éeel a'almajt'aan ti'al ka beeta'ak u jeel, wa beey xan, chéen u k'e'exel wa jayp'éeel ba'al, ti' le yanili'o'. uláak'e', u beeta'al túumben a'almajt'aan.

Junta de Coordinación

Política: Le je'ela' ku táakbesa'al tumeen máax jo'olbesik láalaj *grupo parlamentario*; leti'ob unaj u beetiko'ob makt'aano'ob ichil le grupos parlametarios yaan te *Cámara de Diputados*.

Licencia: Le je'ela' leti' le kéen u k'aat le diputado'ob u páajtalil u p'atik u meyajo'ob wa jayp'éeel k'iino', ba'ale', ma' u k'aat u ya'al ma' u suut u ts'o'okso'ob le meyajo'. Le je'ela', wa ku éejenta'al tumeen u Pleno'il le *Cámara de Diputados*, yaan túun u t'a'anal máax kun meyaj tu jeel (*suplente*), le k'iino' mina'ano'.

Mesa Directiva: Leti' le junmúuch' diputada'ob yéetel diputado'ob jo'olbesik le tsikbal wa múuch'táambal te plenóo. Ichilo'obe' yaan juntúul jo'olpóop wa presidencia, vicepresidencia yéetel máaxo'ob áantiko'ob wa secreta-rías; Ichil le múuch'a' ku chíikpajal wa yaan u *representantes* le *grupos parlamentarios* yano'ob te *Cámara de Diputados*.

Pleno: Leti' le múuch'táambalil wa *asambleas* ti' tuláakal le máaxo'ob táakbesik le Cámara de Diputados, unaj ti' yaan tuláakali' wa le u jach ya'abil k'a'abéet ti'al u yantal le *quórumo'* (leti' le maanal táanchumuk ti' tuláakal le máaxo'ob táakbesiko') Le je'ela' ti'al ka béeyak u meyajob, u k'ajóoltiko'ob yéetel u ch'a'at'antiko'ob ba'alo'ob tu yóo'lal le meyaj unaj u beetiko'obo'.

Poder Legislativo: Le je'ela' leti' le ku lúubul tu yóok'ol jump'éeel *Congreso generalo'*, yaan ka'ap'éeel Cámara ti'. Jump'éeel ti' *Diputado'obi'* yéetel uláak' jump'éele' ti' *Senadores*. Láalaj jump'éele' yaan u páajtalilo'ob.

Suplente: Láalaj *diputada* yéetel *diputado* yaan u *suplente* wa máax meyaj tu jeel wa k'a'abéet, le je'ela' ma'ayli' úuchuk le yéeytáambalilo' je'ets' ti'ob, tumeen u páartido poliitiko'ob. Le diputada wa diputado ti'al u k'áatik licencia wa u p'atik u meyaj wa jayp'éeel k'iine', unaj u beetik jump'éeel ts'íib tu'ux ku toslik, ti'al beyo' le díiputado *suplenteo'* u yokol meyaj tu jeel le máax titularo'.

Tribuna: Leti' le ka'anal kúuchil yaan tu táan le *Pleno* ti' le Cámara de *Diputados*, te'ela' ti' ku na'akal le diputada'ob yéetel le diputado'ob u ya'alo'ob ba'ax ku tukultiko'obo'.

CÁMARA DE
DIPUTADOS
LXV LEGISLATURA

Sitio web
de la Cámara
de Diputados

10 apuntes
esenciales sobre
la Cámara de
Diputados

Portal
Ciudadano
de la Cámara
de Diputados

CÁMARA DE
DIPUTADOS
LXV LEGISLATURA